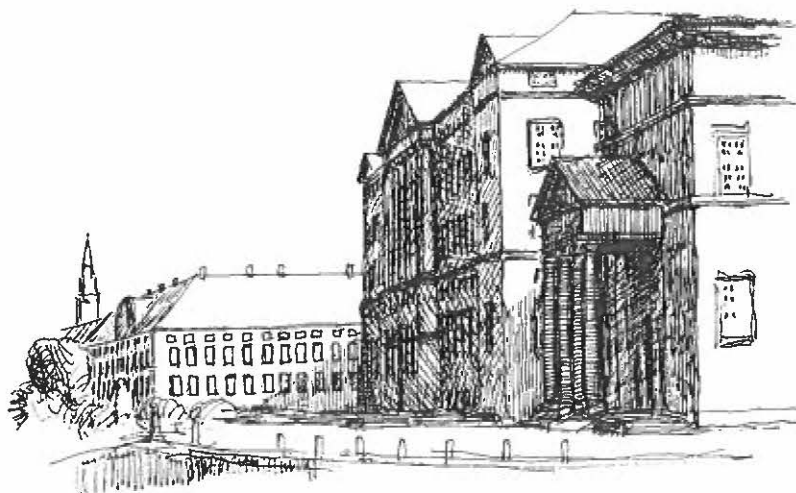


Olaf Søndberg

Den danske revolution 1830-1866





Det enevældige samfund i opbrud

I 1830 hed kongen Frederik 6. Han regerede i årene 1808-39. Som kronprins havde han dog allerede fra 1784 reelt haft regeringsmagten, da hans far, Christian 7., var sindssyg. I følge den danske forfatning, Kongeloven af 1665, var Frederik 6. enevældig, dvs. at han uden at stå til ansvar for nogen kunne bestemme alt. Han udøvede sin magt gennem kollegier, der har en vis lighed med vore dages ministerier. Kollegierne blev ledet ikke af en enkelt ansvarlig person, men af et kollegium på 5-6 embedsmænd, der blev kaldt deputerede. De diskuterede sager og lovforslag og formulerede en indstilling til kongen, som derefter tog den endelige beslutning i statsrådet. I statsrådet sad kongen sammen med 5-6 statsministre, der som regel samtidig var præsidenter for et af kollegierne.

Der var ialt 16 kollegier. De vigtigste var Danske Kancelli, der tog sig af sager, der i dag varetages af indenrigs-, justits- og socialministeriet, og Rentekammeret, der nærmest var et finans- og landbrugsministerium. Ude omkring i landet blev lovene administreret og retssager afholdt af kongeligt udnævnte amt-

mænd, by- og herredsfogeder og borgmestre.

I ældre tid var det næsten kun medlemmer af adelige familier, der blev udnævnt til embedsmænd. I 1736 indførtes den juridiske embedseksamen ved Københavns Universitet, og i 1830 var man for længst nået så vidt, at alle embedsmænd var jurister. Nu var det ikke længere blåt blod, men eksamen der var afgørende for at opnå et embede, og langt de fleste embedsmænd kom fra borgerstanden.

Vurderinger af enevælden

Hvordan fungerede dette enevældige system? I 1830erne begyndte liberale, veluddannede borgere at kritisere enevælden, og de og mange senere historikere har fældet en hård dom over systemet. De hævder, at en lille klike af embedsmænd, hvis hele stilling var afhængig af kongelig nåde, suverænt styrede staten. Disse embedsmænd var kun ansvarlige over for kongen og behøvede derfor ikke at tage hensyn til befolkningen, der blev holdt i uvidenhed om offentlige sager, ikke mindst

hvad skatterne blev brugt til? Forretningsgangen i kollegierne var tung og langsommelig, og de enkelte kollegier samarbejdede ikke, men kørte hver deres eget løb.

I et enevældigt system spiller fyrstens personlighed naturligvis en stor rolle. Frederik 6. var en samvittighedsfuld, kedsommelig tørvetriller uden store visioner og af middelmådig intelligens. Før 1830 var der ikke antydning af alvorlig opposition imod enevælden, alligevel, understreger kritikerne, så kongen revolution i den mindste kritik. I 1820 ville en ung fantast, dr Dampe, starte et selskab, der skulle stille krav om afskaffelse af enevælden og valg af en folkerepræsentation. Til det stiftende møde mødte kun få mennesker op, de fleste var politispioner. Dampe blev arresteret, dømt til døden, men benådet og sat i fængsel på Christiansø. Han blev først løsladt i 1848. I følge trykkefrihedsforordningen af 1799 var det strafbart at kritisere det enevældige system, kongen og religionen.

I 1834 blev der bragt en let kritisk artikel i avisen "Fædrelandet". Der blev rejst sag mod redaktøren, professor C.N. David, men domstolen frikendte David. Kongen anerkendte dommen, men blev alligevel så vred over denne "skrivefrækhed", at han fyrede David fra hans professorstilling (dog med pension) og truede med at indskrænke trykkefriheden. Dette fik 572 personer, næsten alle fremtrædende folk i offentlige stillinger, til at underskrive en ydmyg bøn til kongen om at undlade dette skridt. Det hjalp ikke på kongens humør, og få dage efter fik underskriverne følgende svar:

"Det har været Os uventet at see, at flere af vore kjære og troe Undersaatter have kunnet ansøge om, at ingen forandring i Trykkefriheds-anordningen må foretages; thi ligesom Vor landsfaderlige Opmærksomhed stedse har været



Frederik 6. med enevoldsberskerens hermelinskab. Maleri af Wilhelm Bendz 1830. Christiansborg.

henvendt paa at bidrage Alt, hvad der stod i Vor Kongelige magt, til at virke for Statens og Folkets Vel, saaledes kan heller Ingen uden Vi alene være istand til at bedømme hvad der er begges sande Gavn og Bedste, hvilket Vi ogsaa fremdeles med samme Iver og usvækkede Kjærlighed til Vort Folk ville være betænkt paa at fremme.

Befalende Eder til Gud!

Frederik."

Efter ordlyden i denne skrivelse er udtrykket "Vi alene vide" blevet tillagt Frederik 6. som et udtryk for kongemagtens på en gang formynderske, bedrevidende og mistænksomme forhold til befolkningen.

Andre historikere, f.eks. Hans Jensen, der i 1930'erne specialiserede sig i denne periode, har ment, at det er for hård en dom over enevælden, den smager af at være en politisk dom. Hvis en venstrepolitiker i dag skulle give sin opfattelse af en socialdemokratisk regering – eller omvendt, kunne man så vente andet end en negativ vurdering? Han understreger, at den enevældige regering trods alt tog initiativ til de store landboreformer i slutningen af 1700-tallet, der blandt andet havde til formål at beskytte bondestanden mod godsejerne. I Preussen og England fulgte man en anden kurs, her gav regeringerne ud fra liberal tankegang gods-ejerne lov til at opkøbe bondejorden og gøre bønderne til landarbejdere. Også i begyndelsen af 1800-tallet viste regeringen vilje til at gennemføre reformer angående fattigvæsen, undervisning m.m. men det var svært på grund af de trange tider.

Den danske enevælde blev aldrig et despoti, men snarere et bureaukrati. Det var ikke en lunefuld konge, men saglige embedsmænd, der styrede landet. Hans Jensen konkluderer:

“For den personlige kongemagt medførte kollegierne, at der ikke var noget stort spillerum for dens udfoldelse, hvis ikke dens indehaver var en betydelig person med evne til at tilføre styrelsen frisk energi og frugtbare ideer. Regenternes direkte medvirken blev også overflødiggjort netop ved de institutioner og personer, der var de nærmeste organer for deres myndighed. Danmarks store reformperiode omkring 1800 kunne indledes på et tidspunkt, da den regerende konge var sindssyg og hans stedfortræder en 16-17 års dreng. Naivt er det at opfatte ethvert papir med kongelig underskrift, udstedt i tiden indtil 1848, som et udtryk for den pågældende konges personlige forgodtbefindende. Det “Vi

alene vide”, som Frederik 6. engang satte sit navn under, er egnet til at skabe et helt forkert billede af kongemagtens virkelige karakter i den enevældige stat; mere træffende er de ord, Christian 5. engang skrev i randen af et kollegiums indstilling: “Ved I det ikke, så ved jeg det ej heller”.

Danmark og hertugdømmerne

Frederik 6. var altså enevældig konge i Danmark (kongeriget), men samtidig enevældig hertug i hertugdømmerne Slesvig og Holsten. Slesvig var fra gammel tid statsretligt et len af Danmark, mens Holsten var en del af det tyske rige. Alligevel blev de to hertugdømmer administreret sammen af Det slesvig-holstenske Kancelli, der ligesom de øvrige kollegier havde sæde i København. Her arbejdede ca. 30 tysktalende embedsmænd, der var uddannet på universitetet i Kiel. Hertugdømmerne var både politisk og økonomisk adskilt fra kongeriget og havde deres egne retsregler.

I 1815, da Napoleonskrigene var overstået, havde de 39 tyske stater sluttet sig sammen i Det tyske Forbund. Det var et reaktionært forbund af fyrster, der for alt i verden ønskede at bevare deres enevældige magt og bekæmpe de nymodens liberale ideer fra den franske revolution. Som hertug af Holsten sendte Frederik 6. som de øvrige tyske fyrster en gesandt til forbundsdagen i Frankfurt. For at imødekomme de nye demokratiske ideer en smule havde fyrsterne forpligtet sig til at give deres lande en ständerforfatning, dvs. en folkerepresentation, der dog ikke behøvede at indskrænke fyrstens magt. Trods små vink fra forbundsdagen havde Frederik 6. aldrig givet Holsten en forfatning.

I 1830 blev Europas opmærksomhed igen rettet mod revolutionernes hoved-

stad. Pariserne gjorde oprør imod deres konge, forjog ham og valgte en ny, der lovede mere demokrati. Det smittede i hele Europa. Belgierne rev sig løs fra Holland, polakkerne gjorde oprør, som blev slået blodigt ned af deres russiske herrer, og adskillige tyske stater oplevede voldsomme demonstrationer mod fyrstemagten.

I Danmark var der helt roligt, de eneste demonstrationer, der fandt sted, var til støtte for kongen. Alligevel blev Frederik 6. nervøs, men handlede dog først, da han var blevet provokeret af en af sine egne embedsmænd. Uwe Jens Lornsen var en lovende ung jurist, som i 8 år havde arbejdet i Det slesvig-holstenske Kancelli i København. I 1830 fik han stillingen som landfoged på sin fødeø, Sild.

På rejsen hjem gjorde han ophold i Kiel, hvor han mødtes med en lille kreds af bekendte, der ligesom han selv havde liberale sympatier. For dem forelagde han nogle ideer, han havde syslet med en tid, og som han samlede i et lille skrift: *Ueber das Verfassungswerk in Schleswig-Holstein*.

Heri foreslog han, at Slesvig og Holsten skulle udgøre én stat med en folkerepræsentation, der skulle bevilge skatter og vedtage love. Administrationen skulle flyttes til Kiel, og Danmark og hertugdømmerne skulle kun have fyrste til fælles, for på grund af tyskhedens udvikling var en sammensmeltning af kongerigets og hertugdømmernes befolkninger ikke mere mulig.

Lornsen fandt kun ganske få sympatisører i Slesvig og Holsten, først i 1840'erne bredte hans tanker sig til en større kreds. Alligevel skred kongen hårdt ind, Lornsen blev afskediget, derefter arresteret og idømt et års fængsel. Nedbrudt rejste han siden til udlandet og tog i 1838 sit eget liv, slesvig-holstenerne havde fået en martyr.

De rådgivende stænderforsamlinger

Kongens forskrækkelse fik også den konsekvens, at han bad Det danske Kancelli og Det slesvig-holstenske Kancelli om at udarbejde forslag til en forordning om rådgivende stænderforsamlinger. Den blev underskrevet i 1834. Der skulle nu vælges medlemmer til fire rådgivende stænderforsamlinger, en for øerne i Roskilde, for Jylland i Viborg, for Slesvig i byen Slesvig og for Holsten i Itzehoe. Når kongen ønskede 4 stænderforsamlinger, var det for at understrege helstaten, at det danske rige bestod af flere ligestillede dele.

Efter megen diskussion kom valgretten til alene at bygge på grundejendom, og efter gammel tradition blev vælgerne opfattet som repræsentanter for deres stand og ikke som ligestillede borgere. Øernes stænderforsamling havde 70 medlemmer. 129 godsejere skulle vælge 17 repræsentanter, grundejerne i København 12, grundejerne i købstæderne 11, 15.000 bønder med mere end 4 tønder hartkorn 20 og kongen resten. Sammenlignet med landdagene i de tyske stater havde bønderne i Danmark stor repræsentation, men det blev bemærket, at akademikere og andre højtuddannede ikke havde valgret, med mindre de havde grundejendom. I alt 2½% af befolkningen fik valgret, og det var mange efter tidens målestok.

Forsamlingen havde ret til at blive hørt, inden nye love blev vedtaget, og også til at rejse kritik eller selv stille forslag, men den besluttende myndighed var stadig kongens. Alligevel fik stænderforsamlingerne stor betydning. Før deres tid var befolkningen politisk passiv, og ingen havde bedt kongen om en forfatning. Nu, da forsamlingerne var der, skabte de et forum for politisk debat og engagement og en stadig voksende skare af politikere og politisk aktive borgere.